

АСТРОЛОГІЯ В ГОСПОДАРСЬКИХ ПОРАДНИКАХ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII СТ.

Катерина ДИСА

*Національний університет «Києво-Могилянська Академія», кафедра історії
Київ 01032, вул. Волоська 8/5*

Наведено огляд астрологічних текстів, вміщених у рукописних порадиниках Гетьманщини XVIII ст. В той час, як у багатьох країнах Західної Європи астрологія переходила до категорії псевдонауки, в Гетьманщині все ще актуальними лишилися тексти середньовічних астрологів, як-от Альберт Великий. Показано, що це були за тексти, що їх об'єднувало і чому їх продовжували переписувати.

Ключові слова: астрологія, Гетьманщина

З сучасної сайентизованої точки зору, астрономія і астрологія є речами непеєднваними, протилежними: одна – наука, друга – псевдонаука, книги про першу будемо шукати у відділах наукової літератури, про другу – у відділах магії і оккультизму. Але так було не завжди. Щонайменше, від античних часів і до кінця ранньомодерної доби як до астрономії, так і до астрології ставились як до поважних дисциплін, які займаються спостереженнями за небесними тілами. Наприклад, для Птолемея астрологічний «Тетрабіблос» був лише продовженням астрономічного «Альмагесту», який надавав можливість робити прогнози за допомогою астрономії.¹ Астрологи здебільшого займалися тим, що ставили спостереження за переміщеннями небесних тіл у практичний вимір. Навіть у XVII столітті, столітті наукової революції, поважні вчені не цуралися складати гороскопи, як-от Атанасіус Кірхер, археолог, знавець Сходу, натураліст, який вірив у те, що політичні й військові події можна передбачити за допомогою астрології.²

Астрологію разом з алхімією традиційно зараховують до сфери так званої «високої магії», на противагу «низькій магії», до якої належать відьомство й чародійство. Заняття

високою магією, на відміну від низької, передбачають певну вчену кваліфікацію практика, адже астрологу необхідно добре орієнтуватись, зокрема, у астрономії і математиці, щоб зуміти складати таблиці, необхідні для розрахунку гороскопів.

Часом найбільшого розквіту астрології у Європі стала доба Ренесансу з її захопленням неоплатонізмом і магією. На замовлення могутніх патронів, серед яких були і папи і королі, виготовляли рукописні (а згодом і друковані) гороскопи, які були витворами мистецтва – для членів родин, друзів і навіть ворогів. Склали як індивідуальні прогнози щодо таких подій як одруження, подорожі, початок якоїсь справи, так і передбачення більш глобального характеру щодо ситуації у цілій країні, чи навіть у кількох країнах. З часом у продажу почали з'являться невеличкі памфлети, в яких йшлося про знамення, які несли з собою затемнення, комети чи особливий порядок планет. Астрологи бралися складати індивідуальні й загальні прогнози на кожен рік. Дехто з замовників був схильний до того, щоб кожен крок свого життя зв'язати з приписами гороскопів. Наприклад, маркіз Леонелло при дворі Есензі у 1440-их роках щодня обирав вбрання іншого

кольору – саме того, який мав би повернути у цей день схильність тої чи іншої планети.³

Не меншим попитом користувалась астрологія і в галузі медицини. Саме рекомендації щодо фізичного і ментального здоров'я людей стали найпопулярнішою сферою вжитку астрології. Таким чином, астрологія була органічно інтегрована у систему ранньомодерної медицини. До кваліфікації дипломованих докторів медицини входило складання гороскопів. Домодерна медицина, в принципі, мало розрізняла природні і надприродні, або ж магічні способи лікування, що цілком вкладалися у парадигму неоплатонізму. Більше того, магічні методи лікування, зокрема використання симпатичної магії не були зарезервовані виключно для лікування хвороб, викликаних магією. Наприклад, жовтуху рекомендували лікувати прикладанням тканини жовтого кольору, жовтою редькою, а висипання, проблеми зі шкірою – червоними ягодами і червоним вином. Принципи симпатії використовувались і у випадку з астрологією. Згідно з домодерним світоглядом, людина являла собою мікрокосм, який був точним віддзеркаленням макрокосму. Саме ця ідея стоїть за зображеннями «зодіакальної людини», поширеними як у Середньовіччі, так і у добу Ренесансу. На цих зображеннях ми бачимо людську фігуру, у різні частини тіла якої «вписані», точніше «вмальовані», знаки зодіаку, що наочно демонструє, який знак, за який орган чи частину тіла відповідає. Для прикладу: Овен – за голову, Близнюки – за руки, Козеріг – за коліна, Риби – за ступні, тощо (Рис.1). В тогочасній системі уявлень, окрім зодіакальних сузір'їв, на здоров'я людини також впливав рух зірок і планет. Щобвилікувати людину, належало встановити гармонію між макрокосмом і мікрокосмом. Для встановлення діагнозу потрібно було накреслити гороскоп хворої людини.⁴ Тобто, лікування належало призначати у відповідності до впливу планет

на різні органи, враховуючи, що у різні дні цей вплив може бути відмінним. Методи ж лікування вкладалися у ширшу систему гуморальної медицини, згідно з якою, необхідно було відновити баланс чотирьох рідин (кров, чорна жовч, жовта жовч і флегма) в організмі шляхом пускання крові, припису пургаційних і блювотних засобів.

Щоб проілюструвати, як астрологія вписувалась у лікування на практиці, можна згадати лікувальні практики англійського цілителя Річарда Нап'єра, який між 1597 і 1634 роками прийняв більше тисячі відвідувачів і відповів на кілька сотень листів хворих. При зустрічі з хворим, Нап'єр спершу записував дані про місце народження, причини, з яких до нього звернулись, далі нотував точний час консультації. Після цього накреслював гороскоп, фіксуючи положення небесних тіл на момент зустрічі, а також записував скарги хворого для того, щоб зіставити перше з другим і обрати належне лікування, яке зазвичай, було традиційним: кровопускання і пургації. Лише зрідка рекомендував якісь амулети чи екзорцизм.⁵ Як бачимо, у XVII ст. складання гороскопу все ще лишалось інтегральною частиною медицини, особливо в тому, що стосувалося діагностування. Ситуація із застосуванням астрології в медицині починає змінюватись у XVIII ст. Згадок про такі практики стає все менше, адже під приціл критики носіїв нового просвітницького світогляду падають марновірні практики, до числа яких потрапляє і астрологія. На повсякденному рівні, пацієнти, якщо і вдаються до консультацій з астрологами, то тримають таку інформацію у таємниці.⁶ Задля справедливості варто згадати, що методи лікування до кінця XVIII ст. майже не змінюються: критикуючи забобонні практики складання гороскопів, лікарі продовжують прописувати пускання крові, як основний лікувальний засіб.

На відміну від Англії, Франції, Голландії та інших західноєвропейських країн, де

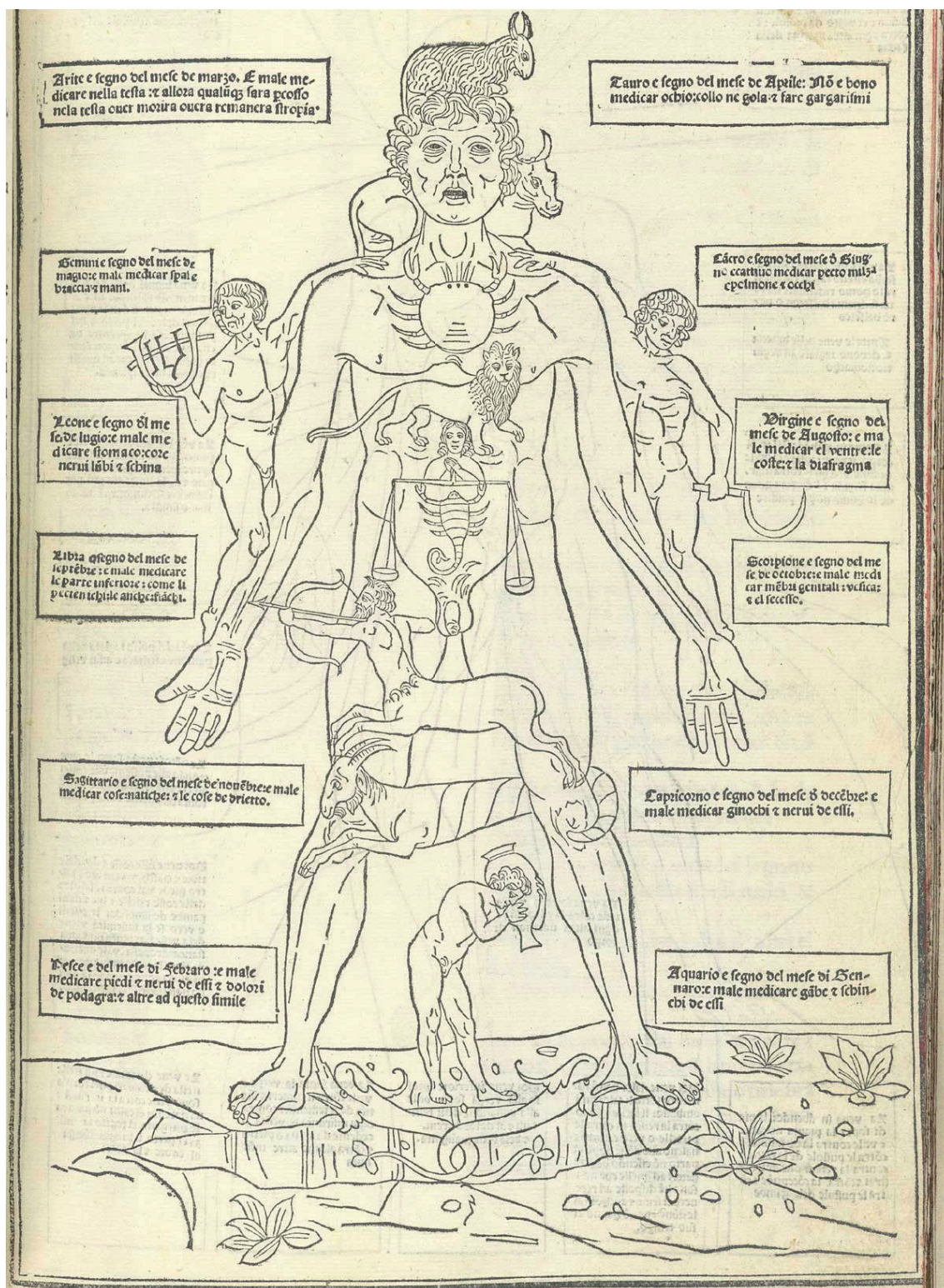

Рис 1. Йоганнес де Кетам «Зодіакальна людина», з трактату «Fasciculo de medicina», виданого у Венеції 1493 року.

астрологія у XVIII ст. втрачає свої позиції, в Гетьманщині астрологічна складова все ще користується популярністю, принаймні, астрологічні тексти і далі переписуються в медичних і господарських порадиниках. Далі я звернусь до цих переписаних астрологічних текстів, щоб проаналізувати їх зміст і призначення. Одразу слід зробити термінологічне зауваження: коли ми говоримо про медичні й господарські порадиники, йдеться не про народну, а про популярну традицію. Господарські порадиники не були фіксацією народних рецептів, радше популяризацією «вченої» медицини. Російська дослідниця рукописних травників Олександра Іпполітова вважає рукописні медичні порадиники результатом компіляції «вчених» текстів, в яких народна традиція, якщо й присутня, то мінімально.⁷ Переписували порадиники, очевидно, освічені люди (у випадку Гетьманщини, йдеться про священиків і козацьку старшину), аби мати можливість лікуватись власними силами, за умови відсутності лікаря десь поблизу. Репертуар поданих у порадиниках текстів є досить широким: травники, описи хвороб і засобів для їх лікування, рекомендації щодо пускання крові, молитви і замовляння, господарські рекомендації щодо розведення бджіл, догляду за полем і городом, сільськогосподарські календарі, і, нарешті, астрологічні записи й календарі.

Про що йшлося в астрологічних текстах порадиників? Очевидно, що всі тексти, записані до порадиників чи збережені як окремі замітки, мали насамперед практичне значення для повсякденного вжитку. У випадку з астрологією – її дані мали попередити про небезпеки й удачі, які могли чекати в той чи інший період (звідси надзвичайна популярність астрологічних календарів на певний рік, або ж на довший період, наприклад, ціле століття), а також про проблеми зі здоров'ям, до яких були схильні люди, народжені під тією чи іншою планетою.

У Гетьманщині XVIII ст. все ще актуальними для споживачів рекомендацій, вміщених у порадиниках, є природознавчі книги середньовічного теолога XIII ст. Альберта Великого, автора астрологічного трактату, який пізніше увійшов до ренесансної астрологічної традиції. Йдеться про переписану у XVIII ст. «Книгу таїнственную Альберта Великого о сілах трав, каменей и животных, небесних птицъ, рыбъ, гадовъ и зверей и протчего», яка серед іншого, містить розділ «Книга Альберта Великого с острологіи, звездогаданія, даби все что в его книгах говорено совершенно делалось».⁸ Розглянемо, яка саме інформація увійшла у цю частину збірника. На кількох аркушах умістились базові для астрології речі. Наприклад, на окремий аркуш винесене креслення у вигляді кола, розділеного на 7 секцій (за кількістю «відомих планет», до яких зараховували й Сонце з Місяцем), з переліком тих сфер, якими управляють «планети». У центрі кола намальована семикутна зірка, в кожному промені якої вміщено астрологічний знак небесного тіла, пронумеровані вони у такому порядку: Сонце, Венера, Меркурій, Місяць, Сатурн, Юпітер і Марс. Поряд з променями подано різні назви «планети», а також день тижня, яким вона управляє, наприклад: «Венуса, Венера, Венусъ, пятница». Далі над кожною «планетою» зазначені її властивості в такому порядку:

- характер «планети»: добра, зла чи середня (добрі – Юпітер і Венера, злі – Марс і Сатурн, середні – Сонце і Місяць, а от Меркурій описаний як «с добрим – хороша, с худим – зла», така собі справедлива планета);

- метал або речовина, що відповідає «планеті» (Сонце – золоте світло, Венера – червона мідь, Меркурій – ртуть, Місяць – срібло, Сатурн – свинець, Юпітер – олово і Марс – залізо);

- сфери життя людини і категорії людей, якими править «планета». Кількість цих

сфер і категорій в кожному випадку інша: найменше їх у Сонця і Марса (по дві), і найбільше – у Венери (п'ять). Наприклад, Юпітер відповідає за угодників, бажальників, сріблολюбців і джигунів, а Венера – за дружбу, товариство, подорожі, втіхи й мандри.⁹

Під кресленням ще дописано приклади математичного розрахунку часу сходження «планет» станом на 15 липня 1751 року. Зрозуміло, що цей уривок не є переписаним з книги Альберта Великого, а власник збірника дописав його самостійно.

Далі подано, власне, сам текст «Книги Альберта Великого с астрології, звездогаданія, даби все что в его книгах говорено совершенно делалось», де йдеться про астрономічні спостереження за переміщенням Сонця, з детальним розрахунком часу сходження над горизонтом і часом заходу, одразу після чого, пояснюється принцип розрахунку «володіння» «планетою» тою чи іншою годиною і тим чи іншим часом. Для прикладу, в неділю першою годиною дня володіє Сонце, другою – Венера, третьою – Меркурій, четвертою – Місяць, п'ятою – Сатурн, шостою – Юпітер, сьомою – Марс, восьмою – знову Сонце, і далі – по колу до дванадцятої години, якою володіє Сатурн. Вночі ж, першою годиною володіє наступна за Сатурном планета – Юпітер і далі – знову по колу. Далі розраховувати має бути просто, проте подається детальний перелік: у понеділок першою годиною дня володіє Місяць, другою – Сатурн і т.д.¹⁰ Можна припустити, що саме ця частина з одноманітним переліком годин у певні дні тижня і «планет», які ними керують, мала практичну цінність, адже користувач poradника мав змогу обрати найбільш вдалий день і годину для початку справи, відповідно до того, яка «планета» управляє цією справою. Тим більше, що у цьому ж розділі повторно інформацію про «планети», яка подана в описаному вище кресленні: про те, яка з них яким днем тижня керує і за яку сферу чи

справу відповідає.¹¹

Дуже легко розгледіти логіку за астрологічними текстами з інших poradників, якщо дивитись на них крізь призму корисності для споживача. Астрологічні відомості мали допомогти розпізнати небезпечні для певної людини періоди. Так, наприклад, у дуже короткій астрологічній замітці «Под знакомъ Зодіачнимъ в каждомъ мѣсѣ родившіеся люди, лѣта небезпечніе» з poradника «Лѣкарства описанїе» подається перелік знаків Зодіаку, із зазначенням віку, який є небезпечним для людини, народженої під тим чи іншим знаком: зокрема, можна дізнатися, що для Близнят – це 10, 15, 33 і 42 роки, для «Панни» – 15, 28, 42, 86, а от для «Недведя» (Скорпіона) – 14, 28, 46, 61, 80 тощо.¹²

Дослідника історії науки може зацікавити коротка нотатка з інтригуючою назвою «Записка славного европейскаго астронома Тихо Браге».¹³ Оскільки у назві записки фігурує згадка про данського вченого XVI ст. саме як астронома, то читач сподівається знайти тут якусь інформацію стосовно спостережень Тихо Браге за небесними тілами, чи якісь дані з його атласу положення зірок і планет. Проте нічого цього у записці немає. Немає взагалі, нічого, що б стосувалося астрономії. Натомість, є перелік «нещасливих днів» у кожному місяці. Цей список був доволі відомим у Європі, особливо ж, у Скандинавії під назвою «дні Тихо Браге» (данською: *Tycho Brahes dage*). Хоча Тихо Браге, окрім роботи в астрономічній обсерваторії, відзначився також як астролог і алхімік, важко пояснити, чому саме з його іменем пов'язували цей перелік нещасливих днів, адже в його роботах цього переліку немає. Пол Синдінг, данський дослідник середини XIX ст. робить трохи наївне припущення, що ці дні асоціюються з Тихо Браге через схильність останнього до марновірства: «Тихо Браге, знаменитий данський астроном XVI-XVII ст. був дуже марновірним, вважаючи, що деякі дні

сповнені нещастями, через що у Данії дотепер представники робочого класу називають дні, в які з ними трапляються якісь нещастя днями Тихо Браге». ¹⁴ Англійський мандрівник XIX ст. Горацій Мерріат також згадує про самого Тихо Браге і про «дні Тихо Браге» у своїх записках про перебування в Данії: «Тихо Браге не був вільним від впливів забобонів своєї доби: і справді, в якийсь момент він звернувся до астрології. Тридцять два дні року він вважав нещасливими: один – для одруження (дехто каже, що більше), другий – з огляду на небезпеку захворіти, третій – для початку подорожі і т.д.; ці дні відомі під назвою «дні Тихо Браге»». ¹⁵ Прикметно, що в переліку «днів Тихо Браге», який наводить Мерріат, кількість днів збільшується до 37. ¹⁶

Повертаючись до змісту нашої «Записки», тут нещасливих днів на один менше, ніж згадує Горацій Мерріат – лише 31. Якщо ж співставити дати, згадані у «Записці» з датами, перерахованими у Мерріата – теж є багато розбіжностей, хоча деякі дати збігаються (Табл. 1).

З однієї цієї «Записки» важко робити далекосяжні висновки, тому лишається здогадуватись, наскільки поширеним в Гетьманщині XVIII ст. могло бути «скандинавське марновірство» (як його кваліфікують у середині XIX ст.) «днів Тихо Браге», які видаються екзотичними англійському мандрівникові.

Корисну інформацію несли в собі так звані «гражданські» календарі, розраховані на багато (наприклад, 100) років. Серед іншого, тут можна знайти дані про різноманітні затемнення. В одному такому календарі містяться дати затемнень за період з 1731 до 1740 року, зі вказівкою, чи це буде затемнення Місяця чи Сонця і чи буде його видно «под нашим горизонтом». ¹⁷ Найбільше затемнень (6) мало б спостерігатись 1731 року, але зазначається, що ці шість затемнень «нам неведомые», тобто, невідомо ані що це будуть за затемнення ані коли вони очікуються. Щоб не було сумнівів у важливості поінформованості про час затемнень, подається пояснення, чим саме вони небезпечні і що

Таблиця 1. «Дні Тихо Браге»

Місяць	Нещасливі дні за «Запискою»	Нещасливі дні за Горацієм Мерріатом
Січень	1, 2, 4, 6, 11, 12, 20	1, 2, 4, 6, 11, 12, 29
Лютий	11, 17, 18	11, 17, 18
Березень	1, 4, 14, 24	1, 4, 14, 15
Квітень	3, 17, 18	9, 16, 17, 18, 19, 22, 29
Травень	7, 8	10, 17, 18
Червень	17	6
Липень	17, 21	17, 21
Серпень	20, 21	20, 21
Вересень	10, 18	16, 18
Жовтень	6	6
Листопад	6, 8	6, 16
Грудень	6, 11, 18	6, 11, 18

можуть віщувати. Особливо небезпечними будуть затемнення 1737 року:

«Предосторожности ради пишем: сей год много тяжких пораксизмов на людей (а именно холерической и маленхолической комплекции готовятся), боль голове, фебри зимние и огнистые, кашлем опрящение, также корост, зараза на язык и зубы. Неедин з Францции приедит катир, тескнота сердца, камень, отяжолость селезенки, затканния желутка и утробы, понеже до злых плонетных взлядов много помогут затмения, а особенно даликатнишем натуре людем».¹⁸

Ще одним нещастям, яке віщують затемнення 1737 року, є війна. Щодо цього бачимо цікаве, сповнене метафорами зауваження: «Революция (обращение неба) или же взгляд планет страшат нас кровопролитием сего году как показуется. Сохрони Бог едино великое дерево (которому уже секира при корнях лежит) от усечения в соседних полуденных западных странах, смущение и вздор о яблоко к чему уже искра в петеле загребена, пока пламень выскочит».¹⁹ Схоже, що це був натяк на неспокійний Балканський регіон, конфлікт з Османською імперією, який назрівав вже з початку 1730-х років (хоча Російсько-турецька війна почалася раніше за 1737 рік і тривала довше: 1735-1739).

Проте «громадянські календарі» повідомляли не лише про надзвичайні події і негаразди. Останній приклад ілюструє рекомендації щодо повсякденного ужитку інформації з астрологічних календарів. Календар, про який піде мова, на першій сторінці містить присвяту Данилові Апостолу. В кінці зазначена дата – 1731 рік.²⁰ Тому не дивно, що відлік років календаря ведеться не від початку століття, а від 1730 року. Структура календаря організована за наступним принципом: одну за одною читачу наводять «планети», спочатку розповідають про вплив «планети» на людей, народжених під нею, їхній характер, здоров'я, рід занять, далі слідує

інформація про органи і частини тіла, якими керує «планета», після чого дуже детально оповідається про те, яким буває рік під управлінням цієї «планети» і які проблеми (чи навпаки, успіхи) вона віщує господарству і здоров'ю людей, в кінці подається таблиця з переліком років, якими управляє «планета», після якої розписано календар погоди цих років (іноді навіть вказані дні місяця).

Прикметно, що відлік «планет» ведеться за іншою системою, ніж ми це бачили в книзі Альберта Великого, в якій (досить логічно) першою «планетою» було Сонце. Тут же першою є найбільш неприємна «планета» – Сатурн («нефортуну великой»).²¹ На прикладі Сатурна і продемонструємо, як описані роки під управлінням певної «планети».

До головних характеристик Сатурна, окрім того, що це «планета» «нефортуну великой», належить ще й те, що вона «планета» «секти жидовской». Щодо людей, народжених під нею – то це люди працьовиті, але, поза тим, дуже неприємні: заздрісні, жадібні, хитрі, звісно, «маленхолики» (адже Сатурн управляє меланхолією), мовчазні, зрадливі, «очей запалих», злодії «израдные», «памятозлюбные», «невесма к бабам», убогі, скупі, срібллюбці й «тайнохранители».²² Щодо органів і хвороб, над якими «правителствует» Сатурн, то це: праве вухо, «кости великіи», селезінка, а також меланхолія, відповідно, всі хвороби, пов'язані з меланхолією: «бегунка, подагра, кашель, пухлина, зараза, поветрие, кварта, плевра».²³

Від років, якими управляє Сатурн, відповідно, теж нічого доброго не можна очікувати. Це рік «студеный, мокрый, и неплодный». Весна холодна, дерева квітнуть пізно, багато граду. Літо також холодне, мокре, вітряне й неврожайне, проте липень теплий і ясний. Осінь теж холодна, мокра, тільки листопад теплий. Нарешті, зиму треба чекати дощову на початку, а потім несподівано морозну й снігову «аж до априла».²⁴ В рік Са-

турна з господарством також обіцяють чимало проблем, хоча все не так й зле, як могло б бути. Весною можна чекати багато ячменю і ріпи, а також льону, конопель, проса й гречки. Жнива очікуються мокрі і з сівбою восени рекомендують «обождать». Вина буде «скудно и скоро збирать». Грому і блискавок у такий рік очікується небагато, а от небезпека повені дуже велика. Також треба боятися розповсюдження диких тварин: левів, воронів і коршунів. Нарешті, щодо хвороб, які несе рік панування Сатурна, то це дитячі хвороби: віспа, кір, кашель, а також такі хвороби як «фебра, поплексія, пронос».²⁵

Завершує цей аналіз перелік років Сатурна: 1735, 1740, 1745, 1753, 1763, 1768, 1774, 1785, 1791, 1796, 1802, 1813, 1819, 1824. Прикметно, що іншою рукою (швидше за все, наступного власника календаря) роки на позначення вісімнадцятого століття виправлено на дев'ятнадцяте століття (наприклад, було 1735, стало 1835).

В якості противиagi «злому» Сатурну подивимось, що віщували роки «доброї» Венери (яка в колі «планет» стоїть саме навпроти Сатурна). Цього разу – це п'ята планета, характерними ознаками якої є натура прохолодна і волога, «утемперована, благоприятна», а також (досить очікувано) ця «планета» є «пріятна женам».²⁶ Далі побачимо, що багато ознак року Венери пов'язані з жінками і з «амурною сферою». Люди, народжені в роки Венери, є гарними, «благолепними», розкішними, милосердними, добрими, веселими, охочими до музики, але також і «невестолубивими», хоча й «неплідними». Тобто майже в усьому бачимо якості, протилежні якостям людей, народжених в роки Сатурна; зрештою, це логічно, якщо зважати на те, що це протилежні «планети». Дещо вибивається зі загальної для календаря картини те, що органи, якими керує Венера, згадуються в самому кінці, а не після характеристики людей. Органів цих небагато (і це зовсім не ті ор-

гани, що зазвичай асоціюються з Венерою): жіноче горло і хребет.²⁷

Загальний опис року Венери трохи плутаний: «зімний, туманный и довольно теплый» (зимний, але теплий). Кожен сезон в рік Венери є більш сприятливий для господарства. Весна добра для овочів і винограду, а от після сонячного затемнення може бути холодною і дощовою, хоча при цьому – сприятливою для сівби. Літо року Венери передбачають помірно, нехолодне й невітрянє, зі швидкими жнивими. Осінь має бути теплою і ясною, але лише до середини, потім слід очікувати холоду, тому сіяти треба завчасно і накривати виноградну лозу. Про зиму в рік Венери кажуть, що вона має бути спочатку сухою, а вже потім вологою, тож слід чекати на багато води й тепла. Також рік Венери має принести добрий врожай овочів, хмелю й вина. Є в цей рік і свої небезпеки: негода, грози, повені, а також «гаду, мишей, гусениц довольно». Рік також має бути багатий на рибу. Хвороби, які принесе рік Венери, це: «облжение, французы, диссеперия, во внутренностях разные болезни».²⁸

Подібно розписані роки, якими управляють решта «планет». Проте на цьому корисна інформація цього збірника не вичерпується. Далі наведено місячний календар, додатком до якого є поради щодо часу й обставин сівби і пускання крові.²⁹ Нарешті, ще одним додатком є «Прогностик господарский до календара», який подає кілька невеличких блоків інформації: про характерні риси людей, народжених під різними знаками Зодіаку; про панування «планетами» над різними днями тижня; про те, яка «планета» якій справі і сфері сприяє. Тобто єдиний блок, у якому є щось «господарське», – це остання коротка частина про сфери впливу «планет». Інформація, здебільшого, перегукується з тією, що була розміщена у «Книзі Альберта Великого». Як і в «Книзі», в «Прогностикі» Венера відповідає за товариські

стосунки і подорожі, а от щодо Юпітера в «Прогностику» є деякі зміни (хоча й несуттеві). Тут він відповідає за «гонор, богатство, одежи и протчая»³⁰ (нагадаю, що у «Книзі» це були угодники, бажальники, срібллюбці і джигуни).

Підсумовуючи, нагадаємо, що серед текстів, вміщених у господарські порадики Гетьманщини XVIII ст., іноді можна натрапити на тексти астрологічного змісту. Здебільшого, це прогностики і календарі, в яких подається перелік характеру «планет» і особливості років, якими вони управляють, попереджається про затемнення, даються рекомендації щодо вдалого часу (відповідно до панування «планет») для медичних маніпуляцій (пускання крові) і господарських справ (сівба, жнива). Все ще актуальними у XVIII ст. залишаються середньовічні астрологічні тексти, як-от «Книга Альберта Великого», куди, щоправда, додаються приклади актуальних для XVIII ст. математичних розрахунків. Нарешті, практичне значення має інформація про «нещасливі дні», які пов'язуються з іменем данського астронома й астролога Тихо Браге, як і інформація про «нещасливі роки» для людей, народжених під тим чи іншим зодіакальним знаком. Тобто власників рукописних порадики цікавила лише та астрологічна інформація, яка могла принести якусь користь, мала практичне значення.

¹Beck R. *A Brief History of Ancient Astrology*. – Oxford: Blackwell Publishing, 2007. – P. 7.

²Newman W., Grafton A. *Introduction: The Problematic Status of Astrology and Alchemy in Premodern Europe // Secrets of Nature. Astrology and Alchemy in Early Modern Europe / Ed. by Newman W., Grafton A.* – Cambridge, Mass, London: The MIT Press, 2001. – P. 2.

³Там само. – P. 4.

⁴Lindemann M. *Medicine and Society in Early Modern Europe*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – P. 20.

⁵Там само. – P. 207.

⁶Там само. – P. 21.

⁷Ипполитова А. *Русские рукописные травники XVII-XVIII веков: Исследование фольклора и этноботаники*. – М.: «Индрик», 2008. – С.15

⁸Институт рукопису Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського (ІР НБУВ). – Ф. 1, 1814. – Арк. 28. 30-31.

⁹Там само. – Арк. 28.

¹⁰Там само. – Арк. 31.

¹¹Там само. – Арк. 30.

¹²ІР НБУВ. – Ф. 30, 132. – Арк. 1-2.

¹³ІР НБУВ. – Ф. 1, 7594. – Арк. 1.

¹⁴Sinding P. *The Ancient Scandinavians, their maritime expeditions, their discoveries, and their religion*. – Quebec: Hunter Rose & Co., 1865. – P. 18.

¹⁵Marryat H. *A residence in Jutland, the Danish Isles, and Copenhagen*. – Vol. 1. – London: J. Murray, 1860. – P. 309.

¹⁶Там само.

¹⁷ІР НБУВ. – Ф. 1, 190. – Арк. 17.

¹⁸Там само.

¹⁹Там само. – Арк. 17 зв.

²⁰ІР НБУВ. – Ф. 1, 760.

²¹Там само. – Арк. 3 зв.

²²Там само.

²³Там само.

²⁴Там само. – Арк. 3 зв.-4.

²⁵Там само. – Арк. 4.

²⁶Там само. – Арк. 10.

²⁷Там само.

²⁸Там само. – Арк.10-10 зв.

²⁹Там само. – Арк. 14-15.

³⁰Там само. – Арк. 17 зв.